УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

КРАВЧЕНКО ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 336.64

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

(на прикладі хімічних підприємств Сумської області)

Спеціальність 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українській академії банківської справи Національного банку України.

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент
Слав'янська Наталія Григорівна,
Українська академія банківської справи,
доцент кафедри банківської справи

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Науменкова Світлана Валентинівна,
Українська академія банківської справи,
завідуюча кафедрою фінансів;

кандидат економічних наук, доцент
Скрипнік Юрій Володимирович,
Сумський національний аграрний університет,
доцент кафедри фінансів

Провідна установа – Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна, кафедра фінансів і кредиту,
Міністерство освіти і науки України

Захист дисертації відбудеться "__" _____ 2001 р. о ___год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.081.01 в Українській академії банківської справи за адресою: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Української академії банківської справи за адресою: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.

Автореферат розісланий "___"_____ 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради В.В. Коваленко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Ступінь та динаміка розвитку інноваційних процесів є визначальним показником економічного стану країни, її здатності до дійсних ринкових перетворень за рахунок створення, впровадження, поширення та практичного використання нової техніки, новітніх технологічних процесів, нової продукції та сировини, сучасних методів організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення тощо.

Інтелектуальною основою процесів виходу вітчизняної економіки з кризового становища та економічного підйому як окремих галузей промисловості, так і народного господарства країни в цілому є стратегія інноваційного розвитку пріоритетних галузей економіки. Традиційно до них належить і хімічна галузь. Завдяки широкому використанню хімічних матеріалів і технологій у різних сферах промислового виробництва вона є одним з основних чинників, які забезпечують сучасний конкурентоспроможний рівень випуску промислової продукції. На сьогодні інноваційна діяльність на підприємствах хімічної галузі характеризується значним науково-технічним потенціалом та низьким показником інноваційної активності.

Нові ідеї, прогресивні технології та рішення значною мірою визначають успіх економічної діяльності і забезпечують фінансову стабільність. У той же час, у сучасних умовах ключовим фактором економічної системи, що спричиняє першорядний вплив на ефективність економічних інновацій, виступає фінансове забезпечення інноваційної діяльності. До 1991 р. практично єдиним джерелом фінансування науково-технічного розвитку залишалися бюджетні асигнування та кошти децентралізованих фондів цільового призначення, які формувалися за адміністративно встановленими нормами. З переходом до ринкової трансформації в Україні не було знайдено засобів адекватної заміни застарілого механізму фінансування інновацій.

Проведений аналіз свідчить про скорочення можливостей централізованого фінансування науково-технічного розвитку на фоні практичної відсутності у підприємств власних коштів для підтримки інноваційної діяльності. Реальність сьогодення в Україні така, що, беручи до уваги рівень інфляції та щорічний спад виробництва, не можна розраховувати на прибуток як основне джерело технічного розвитку. Розмір амортизаційного фонду та прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства, не дозволяє основним структурним ланкам здійснити необхідну технічну реконструкцію їх виробничої бази. Найбільше від цього потерпали підприємства таких фондомістких галузей як хімічна і нафтохімічна промисловість. У зв’язку з цим актуального значення набувають питання активізації інноваційної діяльності, пов’язані, передусім, зі створенням якісно організованої та обґрунтованої системи фінансового забезпечення.

В цілому у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі питання, пов’язані з розвитком інноваційного процесу, висвітлені досить широко. Цій

проблемі присвячені роботи Р. Кантера, Л. Водачека, О. Водачкової, Б. Санто, Й. Шумпетера, М. Хучека, Б. Твісса, Ю.М. Бажала, В.М. Гейця, П.Н. Завліна, В.П. Москаленка, С.В. Науменкової, Л.Н. Оголевої, Є.М. Сича, Н.Г. Слав'янської, Р.А. Фатхудинова, С.П. Ярошенка та ін.

У сучасних умовах в економіці України виникають проблеми і протиріччя, які є новими навіть для перехідних економік, внаслідок чого вони ще недостатньо вивчені та проаналізовані дослідниками. Перш за все, це протиріччя між засобами макроекономічної стабілізації та умовами, необхідними для активізації інноваційного процесу. Саме тому теоретична і практична значущість вирішення цих проблем обумовлює високий ступінь актуальності теми дисертаційної роботи, вибір мети і задач дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення та висновки дослідження були використані при виконанні науково-дослідних тем: "Стан і перспективи розвитку банківської системи України" (номер державної реєстрації 0190044204) та "Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні" (номер державної реєстрації 0199б002342).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження теоретичних і практичних питань розвитку інноваційних процесів, вивчення та аналіз стану інноваційної діяльності на підприємствах хімічної промисловості та методичне обґрунтування доцільності застосування вдосконаленого механізму організації фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Відповідно до мети дослідження було визначено і вирішено такі задачі:

- дослідити теоретичні основи інноваційного процесу та його значення в економічному розвитку суспільства;
- виявити вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища на розвиток інноваційної діяльності та особливості оцінки економічної ефективності інновацій у сучасних умовах;
- дослідити досвід високорозвинутих країн у формуванні інноваційного процесу та охарактеризувати стан цього процесу в Україні;
- вивчити стан інноваційної діяльності та визначити джерела її фінансування на підприємствах хімічної промисловості України;
- здійснити аналіз фінансового стану підприємств хімічної промисловості України;
- розробити вдосконалену методику економічної оцінки ефективності інновацій;
- обґрунтувати використання вдосконалених механізмів фінансування інноваційної діяльності на підприємствах хімічної галузі;
- розробити систему оцінки впливу економічних ризиків на ефективність інноваційного проекту.

Об'єктом дослідження є фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств хімічної промисловості.

Предметом дослідження є розробка механізмів вдосконалення організації фінансового забезпечення інноваційного процесу на підприємствах хімічної промисловості.

Методи дослідження. При виконанні досліджень, залежно від конкретних цілей та задач, використано методи економічного аналізу і вивчення економічних процесів: діалектичний, монографічний, розрахунково-нормативний, багатофакторного та порівняльного аналізу, групувань, індексний, балансовий, економіко-математичного моделювання та ін.

При аналізі теоретичних основ інноваційної діяльності та закономірностей формування механізму її активізації був використаний діалектичний метод. Дослідження сучасного стану інноваційної діяльності на підприємствах здійснювалося на основі використання монографічного методу та методу порівняльного аналізу. Аналіз фінансового стану підприємств хімічної промисловості проведено з використанням балансового, індексного, розрахунково-нормативного методу та методу групувань. Розробка рекомендацій щодо вдосконалення процесу організації фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств хімічної галузі здійснена на основі використання економіко-математичних методів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному:

- на основі узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду формування інноваційного процесу поглиблено та конкретизовано визначення категорії “інновація” і визначено її основні функції;
- вперше розроблено схему взаємодії державних і недержавних органів, установ і фондів з метою управління інноваційними процесами в умовах трансформації економіки;
- суттєво вдосконалено систему показників для оцінки економічної ефективності інновацій з метою поглибленого аналізу ефективності інноваційних проектів;
- розвинуто сутність, обґрунтовано доцільність та розроблено механізми фінансування інноваційної діяльності підприємств хімічної промисловості на основі використання фінансового лізингу та кредитів без надання державних гарантій;
- суттєво вдосконалено алгоритм вибору оптимального джерела фінансування та проведено розрахунки за різними варіантами фінансування інноваційного проекту;
- вперше обґрунтовано цілісний механізм застосування оцінки впливу економічних ризиків на ефективність інноваційного проекту з метою зменшення або усунення їх негативного впливу.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження визначається пропозиціями та рекомендаціями щодо вдосконалення механізму фінансування інноваційної діяльності на підприємствах хімічної промисловості.

Проведене автором узагальнення зарубіжного й вітчизняного досвіду формування інноваційного процесу та уточнення категоріального апарату, можуть бути використані при вдосконаленні нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності.

Обґрунтовані у дисертації пропозиції щодо вдосконалення методики оцінки економічної ефективності інновацій, що базується на системі оціночних показників, які враховують державні інтереси, інтереси розробників, виробників, споживачів, забезпечують порівнянність всіх варіантів інноваційних проектів і можуть бути використані при відборі найкращих.

Результати проведеного дослідження, які узагальнені у дисертації, знайшли своє відображення у розробці методичного підходу і впровадження рекомендацій щодо визначення впливу економічних ризиків на ефективність інноваційного проекту (довідка про впровадження № 124 від 21.10.01), а також при виборі оптимального джерела фінансування інноваційного проекту (довідка про впровадження № 45 від 02.10.01).

Окрім того, одержані автором результати наукового дослідження використовуються при викладанні навчальних дисциплін “Інноваційна діяльність” і “Фінанси підприємств”.

Особистий внесок здобувача полягає в наступному: наукові результати, що виносяться на захист, розраховані та отримані автором особисто і знайшли відображення у роботах, більшість з яких опублікована без співавторів. У роботі [7] автором проаналізовано стан інноваційної діяльності на підприємствах хімічної галузі Сумської області, зроблені узагальнюючі висновки щодо процесу оптимізації інноваційної діяльності на даних підприємствах. Загальний обсяг роботи – 0,6 д. а., з яких особисто автору належить 0,3 д. а. У роботі [4] автором визначені та проаналізовані різні види інноваційної стратегії. Загальний обсяг роботи – 0,1 д.а., з яких особисто автору належить – 0,05 д.а.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати виконаного наукового дослідження були оприлюднені на конференціях і семінарах. Серед них: II Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” (м. Суми, 1999 р.); III Всеукраїнська науково-практична конференція “Стан і перспективи розвитку банківської системи України” (м. Суми, 2000 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція “Шляхи зміцнення фінансово-економічної самостійності регіонів України” (м. Дніпропетровськ, 2000 р.), “Фінансовий і банківський менеджмент: досвід і проблеми” (м. Донецьк, 2000 р.).

Крім того, результати дослідження доповідалися автором на науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Української академії банківської справи.

Наукові публікації. Результати досліджень знайшли своє відображення у 8 наукових працях, 7 із яких надруковано у фахових виданнях загальним обсягом 2,0 д.а., з них особисто автору належить 1,7 д.а.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 186 сторінок, у т.ч. на 21 сторінках розміщені 21 таблиця, 9 ілюстрацій, 5 додатків і список використаних джерел зі 173 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі дисертації "Методологічні та методичні засади організації фінансового забезпечення інноваційної діяльності" висвітлено різноманітні точки зору на поняття сутності інновацій, запропоновано власне визначення інновацій, подано класифікацію типів інновацій; визначено вплив чинників середовища на формування інноваційного процесу; розглянуто різні показники оцінки ефективності інновацій.

Дослідивши роль інновацій у сучасному економічному розвитку суспільства, можна стверджувати, що вона змінювалася разом зі змінами критичних факторів економіки, особливостей виробництва, конкурентної переваги тощо. При цьому трансформація зовнішнього середовища є як каталізатором, так і наслідком розвитку інновацій і сучасний етап розвитку економіки носить виключно інноваційний характер.

Аналіз існуючих в економічній літературі визначень категорій, пов'язаних з інноваційним процесом, дозволяє стверджувати, що специфічний зміст інновації складають зміни, а головною функцією інноваційної діяльності є функція зміни. Спираючись на зміст розглянутих термінів, можна дати наступне визначення інновації – це процес впровадження і використання результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямований на задоволення конкретних суспільних потреб з метою отримання певного ефекту (економічного, екологічного, соціального, науково-технічного чи інтегрального).

Доцільно виділити і три основні функції, які виконують інновації в економічній системі: 1) забезпечення росту та якісного оновлення продукції на рівні як окремого підприємства, так і національної економіки в цілому; 2) здійснення прогресивних структурних економічних зрушень, що стосуються найважливіших народногосподарських пропорцій: відтворювальних, галузевих, вартісних; 3) реалізація новітніх досягнень науково-технічного прогресу і підвищення на цій основі ефективності виробництва на мікро- і макрорівнях.

Умовою формування нововведень є проведення у сфері інноваційної діяльності цілеспрямованої державної політики та створення механізмів підтримки інновацій. Основу інноваційної діяльності країни повинна складати єдина система державної та ринкової взаємодії. Існуюча в Україні система інноваційно-інвестиційних фондів поділяється на дві групи: фонди макроекономічного (загальнодержавного) значення (фонд фундаментальних досліджень, фонд прикладних досліджень і розробок, державний інноваційний фонд, патентні фонди, добродійні фонди) і фонди мікроекономічного значення (централізовані фонди розвитку виробництва, науки і техніки, фонди розвитку виробництва, кошти комерційних та інноваційних банків, кошти приватних осіб) (рис. 1).

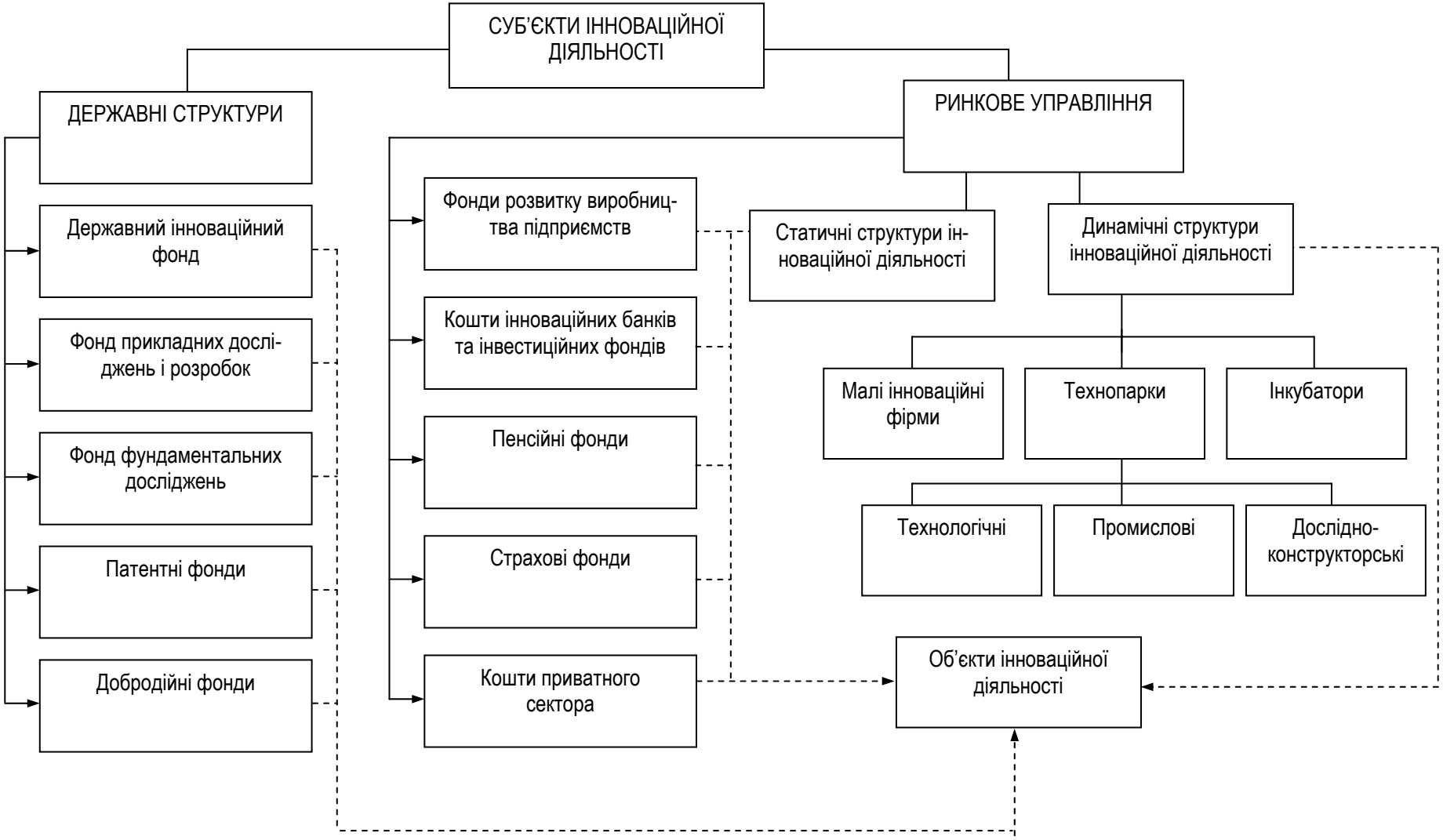

Рис. 1. Система державних та недержавних органів і фондів підтримки інноваційної діяльності в Україні

Аналізуючи роль цих фондів у фінансуванні науково-технічних розробок, необхідно зазначити, що економічна слабкість багатьох підприємств не дозволяє другій групі фондів повною мірою стимулювати розвиток інноваційного процесу на мікрорівні. У той же час зменшення обсягів виробництва робить проблематичним і фінансування за першою групою фондів. Таким чином, управління інноваційним процесом потребує оптимального поєднання регулюючих дій ринку та держави.

Створити умови активізації інноваційної діяльності можна на основі вивчення механізму інноваційного процесу, формування якого залежить від дії як внутрішніх, так і зовнішніх чинників економічної системи. Специфіка прояву останніх обумовлена співвідношенням ринкових методів регулювання економіки та методів і форм державного впливу, характерних кожній окремій країні. Чинники внутрішнього середовища визначаються кожним підприємством самостійно з урахуванням системи чинників, що склалася у зовнішньому середовищі. Саме тому до інновацій необхідно застосовувати аналітично-прогностичний підхід із врахуванням варіантності сценаріїв, виділенням критичних чинників зовнішнього й внутрішнього середовища. Вплив цих чинників на результативність інноваційного проекту можна оцінити за допомогою системи показників, що характеризують інноваційний процес. Цей процес за своєю природою, структурою та внутрішніми й зовнішніми взаємозв'язками є складним явищем і пов'язаний з вирішенням великої кількості проблем різного характеру. Тому і результат (ефект), отриманий від впровадження інновацій, включає в себе кілька різновидів: фінансово-економічний, соціальний, науково-технічний тощо. Усі ці різновиди ефектів знаходяться у певній єдності та взаємно впливають один на одного.

Для оцінки впливу чинників на результативність інноваційного проекту в сучасних умовах застосовуються різноманітні показники: фінансово-економічні (абсолютні, відносні і часові та статистичні і динамічні) та багатофакторні моделі, у рамках яких використовуються якісні параметри та експертні оцінки. Застосування кожного з них має свої особливості і потребує виважених і точних розрахунків.

У другому розділі дисертації "Аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності на підприємствах хімічної промисловості в умовах ринкової трансформації економіки" досліджено сучасний стан діяльності підприємств хімічної промисловості у сфері інновацій; проаналізовано існуючу систему фінансового забезпечення інноваційної діяльності; проведено аналіз фінансового стану підприємств хімічної галузі.

Проведені дослідження стану інноваційної діяльності виявили, що внаслідок зниження господарської активності та незадовільного фінансового стану більшості суб'єктів господарювання, зменшення бюджетного фінансування на всіх рівнях, відсутності достатніх механізмів для залучення коштів з недержавних джерел відбувається згортання її масштабів. Так, за період з 1995 по 2000 рік частка промислових підприємств України, що впроваджували нововведен-

ня, скоротилася на 4,4 % (з 22,4 % у 1995 р. до 18,0 % у 1999 р.) Така ж ситуація спостерігається і на підприємствах Сумської області, але позитивним є той факт, що намітилася незначна стабілізація, і на кінець 2000 р. кількість цих підприємств області перевищувала відповідний показник по Україні на 3,3 відсоткових пункти.

Більш детальний аналіз стану інноваційної активності вітчизняних підприємств, проведений за допомогою порівняння основних показників, засвідчив, що за всіма позиціями відбулося істотне скорочення кількості впроваджених зразків. Найпоширенішим видом інноваційної діяльності є оновлення продукції. Так, більше 80 % вітчизняних підприємств здійснюють роботу саме у цьому напрямі.

Скорочення загальної кількості інновацій негативно вплинуло і на технічний рівень створюваних зразків. Так, лише незначна кількість створених зразків (0,9 % у 2000 р.) відповідала кращим вітчизняним і закордонним аналогам. Позитивною тенденцією є зменшення кількості зразків, технічний рівень яких невизначений (з 35,1 % у 1995 р. до 27,8 % у 2000 р.) Позитивним фактом є те, що тривалість розробок нових виробів та тривалість освоєння їх у виробництві мають чітку тенденцію до відносного збільшення кількості виробів, створених і освоєних у найкоротший строк. Проте строк остаточного впровадження у виробництво нових типів зразків в Україні ще далекий від міжнародних стандартів.

Низький рівень інноваційної активності за всіма основними показниками спостерігається і на підприємствах хімічної промисловості України і Сумської області. Так, з-поміж інших галузей промисловості на хімічну припадає незначна частка від загальної кількості впроваджених нововведень. У Сумській області підприємства хімічної промисловості можна віднести до числа найбільш інноваційно активних. Так, інноваційні витрати цих підприємств склали 9,8 % від обсягу всіх витрат у 2000 р. Основними напрямками інноваційної діяльності на підприємствах хімічної галузі області є випуск нових видів продукції, комплексна механізація та автоматизація виробництва.

Серед основних причин, що обумовили надто низький рівень інноваційної активності, можна виділити: нестачу оборотних коштів, відсутність дійової підтримки з боку держави, заборгованість споживачів продукції, проблему забезпечення сировиною.

Дослідження матеріально-фінансового стану підприємств хімічної промисловості дає змогу стверджувати, що різке його погіршення також стало однією з основних причин зниження їх інноваційної активності. Так, протягом останніх трьох років галузь не тільки не створювала нової вартості, а навіть і знищувала її.

Проведений аналіз джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності на підприємствах хімічної промисловості засвідчив, що у 2000 р. на 61 % це були власні кошти, 26 % склали позабюджетні кошти, 12,4 % - кошти іноземних інвесторів (таблиця).

Схожа ситуація спостерігається і на інших промислових підприємствах України. Динаміка кількості підприємств за джерелами фінансування промислових підприємств у період з 1998 по 2000 рік також була нерівномірною. Так, відбулося збільшення кількості підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, і використовують власні кошти на 19,1 в.п., кошти вітчизняних та іноземних інвесторів – відповідно на 1,9 та 6,8 в.п. За іншими позиціями відбулися зворотні зміни: частка підприємств, які використовували кредитні та інші кошти, зменшилася відповідно на 25,4 та 18,8 в.п. Загальний підйом інноваційної активності вплинув і на її рівень у Сумській області. Так, загальний обсяг фінансування протягом останніх трьох років збільшився на 76 % (з 20141,0 тис. грн. у 1998 р. до 35440,1 тис. грн. у 2000 р.). Разом з цим, намітилася негативна тенденція до скорочення розмірів фінансування регіону порівняно з іншими областями України. Позитивним є той факт, що частка витрат підприємств хімічної галузі області була вищою, ніж у цілому по Україні, але у 1999 р. впровадження інновацій відбувалося виключно за рахунок власних коштів.

Таблиця

Розподіл обсягів фінансування хімічної галузі України у 1998-2000 рр.

Показники	Обсяг у 1998 р.		Обсяг у 1999 р.		Обсяг у 2000 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Загальний обсяг фінансування, в т.ч.:	47260,0	100	42512,6	100	84318,8	100
власні кошти	38081,6	80,57	38464,6	90,48	51208,1	60,73
кошти Державного і місцевих бюджетів	19,0	0,04	3587,8	8,44	114,7	0,14
кошти інноваційного фонду	5563,6	1,78	42,0	0,09	....*	....*
позабюджетні кошти	....*	....*	...*	...*	21911,0	25,99
кредити	74,0	0,16	342,0	0,81	-	-
вітчизняні інвестиції	421,0	0,89	50,0	0,12	600,0	0,71
іноземні інвестиції	55,0	0,11	-	-	10485,0	12,43
інші кошти	3045,8	6,45	26,2	0,06	-	-

Примітка: ....* – дані за цими показниками відсутні

Таким чином, проведений у роботі детальний аналіз поточного стану інноваційної діяльності підприємств хімічної промисловості дозволив визначити її пряму залежність від рівня фінансового забезпечення.

У третьому розділі роботи “Шляхи удосконалення фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств хімічної галузі” вдосконалено систему показників для оцінки економічної ефективності інновацій, обґрунтовано

доцільність та розроблено механізми фінансування інноваційної діяльності підприємств хімічної промисловості на основі використання фінансового лізингу та кредитів без надання державних гарантій; запропоновано алгоритм вибору оптимального джерела фінансування інноваційного проекту, а також підхід до оцінки впливу економічних ризиків на ефективність інноваційного проекту.

У дисертації зроблено висновок про те, що на сьогоднішній день для оцінки ефективності інноваційних проектів використовуються показники, що застосовуються для визначення ефективності інвестиційних проектів. Проте вони не повною мірою підходять для оцінки ефективності інновацій. Це обумовлено певними особливостями, пов'язаними з інноваційним процесом. У роботі запропоновано застосовувати метод оцінки ефективності нововведень, який характеризується системою показників, що відображають кінцеві результати реалізації, а також співвідношення результатів і витрат, обумовлених розробкою, створенням і експлуатацією нововведень.

Запропонована система показників складається з: показників народногосподарської (державної) ефективності, що враховують кінцеві результати реалізації інновацій у цілому по народному господарству, тобто інтегральний ефект інновацій у розроблювачів, виробників і бюджету; показників виробничої, фінансової та інвестиційної ефективності, що враховують кінцеві результати реалізації інновацій у кожного з учасників інноваційного процесу та відображають вплив інновацій на виробничу, фінансову й інвестиційну ефективність діяльності підприємства; показників бюджетної ефективності, що враховують фінансові наслідки здійснення інновацій для регіонального і місцевого бюджетів.

Принципові переваги рекомендованих нами оціночних показників народногосподарської і господарської ефективності нововведень перед показником економічної ефективності інвестиційних проектів полягають у наступному:

- відображається загальний кінцевий результат від реалізації нововведення, що дозволяє забезпечити зацікавленість робітників підприємства у створенні, виробництві та використанні нововведення;
- відображається наявність у підприємства фінансових ресурсів для розвитку виробництва (фонд накопичення), розвитку соціальної сфери і для сплати податків до бюджету;
- є можливість на підставі порівняння загальної рентабельності капіталу, спрямованого на створення, виробництво, експлуатацію і використання нововведення, зробити висновок про відповідність його ефективності народногосподарським потребам;
- економічний ефект можна розраховувати за кожний рік корисного використання нововведення;
- використання показника загальної суми податків, що надійшли у бюджет від реалізації нововведення, дозволяє врахувати інтереси держави і податкових служб і на цій основі за допомогою спеціальної системи податко-

вих пільг посилити зацікавленість підприємств у реалізації нововведень і прискоренні науково-технічного прогресу тощо.

Дослідження структури та стану фінансових джерел інноваційної діяльності підприємств хімічної промисловості України дозволили визначити альтеративні варіанти фінансування, якими є довгострокове кредитування без надання державних гарантій та фінансовий лізинг. Вважаємо, що фінансовий лізинг є найбільш перспективним фінансовим інструментом і має суттєві переваги перед кредитом.

З метою вдосконалення системи кредитування інноваційної діяльності промислових підприємств подальший розвиток повинна отримати система кредитування без надання державних гарантій (рис. 2). Застосування такої схеми, з врахуванням конкретних особливостей кожного з інноваційних проектів, може сприяти також і розвитку іноземного інвестування.

Рис. 2. Схема організації фінансування інноваційних проектів без надання гарантій уряду

З метою вибору оптимального джерела фінансування інноваційного проекту розроблений алгоритм, який був рекомендований для використання на ВАТ “Сумихімпром” (рис. 3).

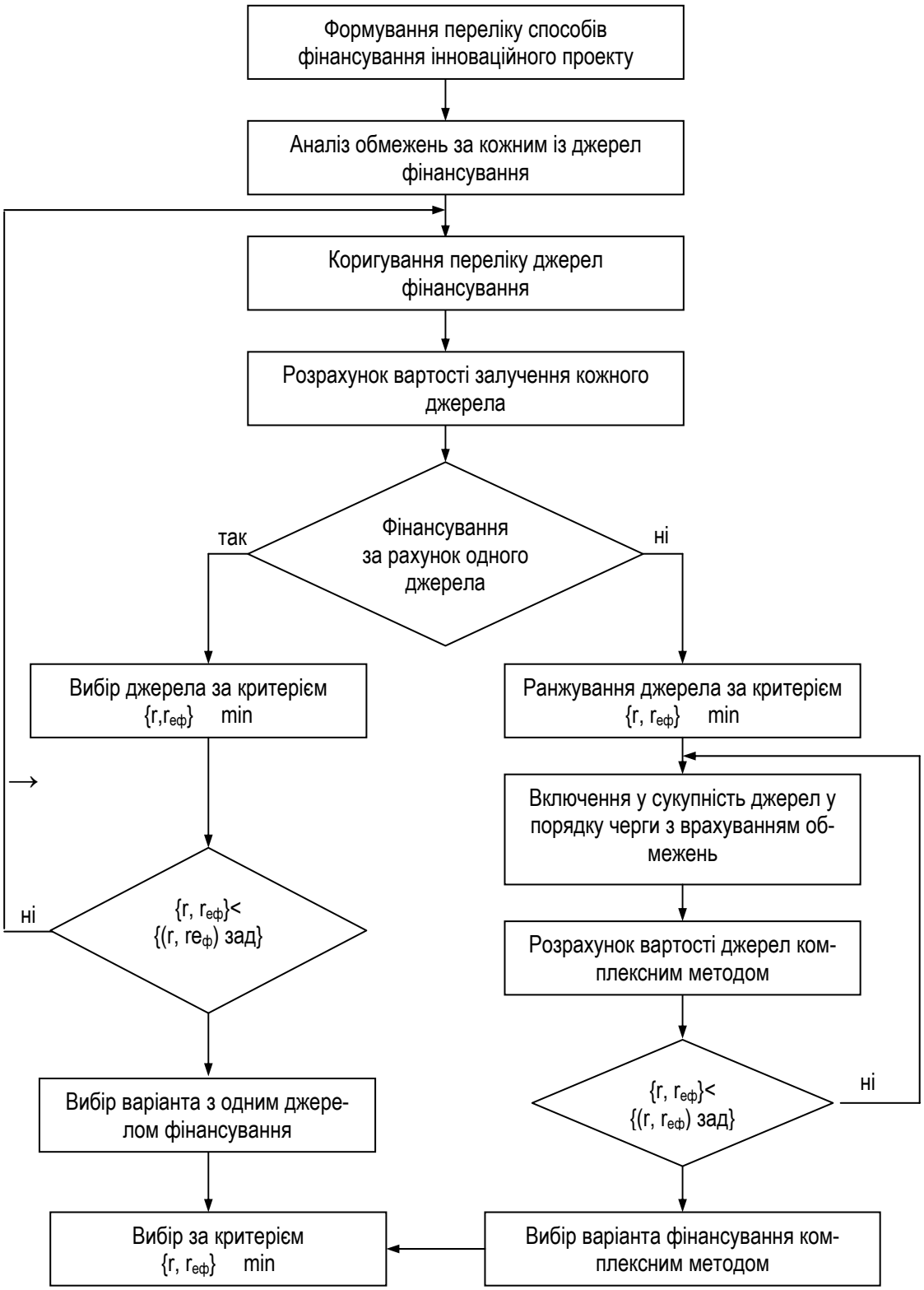

Рис. 3. Схема алгоритму вибору оптимального джерела фінансування інноваційного проекту

На першому етапі визначаються всі можливі способи фінансування, потім проводиться аналіз обмежень їх використання, за результатами якого список потенційних джерел коректується. Після цього здійснюється розрахунок варто-

сті залучення і вибір кращого з варіантів фінансування (за рахунок одного джерела чи комплексним методом за рахунок комбінації джерел) за двома критеріями – річною відсотковою ставкою та ефективною відсотковою ставкою за весь строк реалізації проекту. Після вибору способу фінансування порівнюються витрати з його використання з заданими припустимими величинами.

Ефект від використання джерела пропонується оцінювати за наступною формулою:

$$E = r_{еф,к} - r_{еф,min}, \tag{1}$$

де E – ефект;

$r_{еф,к}$ – ефективна відсоткова ставка за весь строк інноваційного проекту к-го джерела (до переліку джерел входять як окремі джерела, так і фінансування комплексним методом);

$r_{еф,min}$ – мінімальна ефективна відсоткова ставка із сукупності джерел.

Розрахунок ефективної відсоткової ставки за кожним із джерел здійснюється так:

$$r_{еф} = \frac{\sum_{k=1}^{K} r_{еф,к}}{K}, \tag{2}$$

де K – кількість джерел фінансування, що застосовуються.

Ефективність (Еф) від використання джерела визначається за формулою:

$$Еф = \frac{r_{еф,к} - r_{еф,min}}{r_{еф,min}}. \tag{3}$$

Запропонований підхід дає можливість: обрати найприйнятніше джерело фінансування інноваційного проекту, враховуючи різні види обмежень.

Системне розв’язання фінансових проблем інноваційної діяльності, обумовлених загостренням ризикових явищ у сучасному економічному середовищі, обумовило необхідність вдосконалення системи оцінки впливу економічних ризиків на ефективність інноваційного проекту. В цілому можлива величина зниження ефекту у результаті втрат від настання різних видів ризику розраховується за формулою:

$$R_i = П_i \cdot P_i \tag{4}$$

де R_i – зниження величини ефекту в наслідок дії і-того виду ризику;

$П_i$ – розрахункова величина втрат від дії і-того ризику;

P_i – імовірність появи і-тої несприятливої події.

Числова величина імовірності визначається на основі дослідних, нормативно-довідкових даних або за допомогою експертних оцінок і перебуває у межах $0 \le P \le 1$.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється в обґрунтуванні методологічних та практичних проблем інноваційної діяльності та організації її фінансового забезпечення на підприємствах хімічної промисловості України.

Основні висновки виконаного дисертаційного дослідження полягають у наступному:

1. Аналіз існуючих в економічній літературі визначень категорій, пов'язаних з інноваційним процесом, дозволяє стверджувати, що специфічний зміст інновації складають зміни, а головною функцією інноваційної діяльності є функція зміни. Спираючись на зміст розглянутих термінів, можна дати визначення інновації як процесу впровадження і використання результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямованого на задоволення конкретних суспільних потреб з метою отримання певного ефекту (економічного, екологічного, соціального, науково-технічного чи інтегрального).
2. Формування національної стратегії економічного росту України не може здійснюватися відокремлено від світових тенденцій соціально-економічного розвитку. На підставі проведеного аналізу існуючих у світі моделей науково-інноваційного розвитку промислово розвинутих країн доведено необхідність і визначено напрями вдосконалення нормативно-правової бази, які сприяли б зростанню інноваційної активності на вітчизняних підприємствах.
3. Аналіз джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності на підприємствах хімічної промисловості показав, що основним серед них є власні кошти. Проведене у той же час дослідження матеріально-фінансового стану підприємств хімічної промисловості дає змогу стверджувати, що різке його погіршення стало однією з основних причин зниження їх інноваційної активності. Так, протягом останніх трьох років галузь не тільки не створювала нової вартості, але навіть знищувала її. Проте почалися значні зрушення, які суттєво вплинули на покращення економічного стану, а саме відбулося скорочення витрат на виробництво продукції.
4. На сьогоднішній день для оцінки ефективності інноваційних проектів використовуються показники, що застосовуються для визначення ефективності інвестиційних проектів. Проте вони не повною мірою підходять для оцінки ефективності інновацій. Це обумовлено певними особливостями, пов'язаними з інноваційним процесом. Запропонований у роботі метод оцінки ефективності нововведень характеризується системою показників, що відображають кінцеві результати реалізації, а також співвідношення результатів і витрат, обумовлених розробкою, створенням та експлуатацією нововведень.

5. Запропонована система показників складається з: показників народногосподарської (державної) ефективності, що враховують кінцеві результати реалізації інновацій в цілому по народному господарству, тобто інтегральний ефект інновацій у розроблювачів, виробників і бюджету; показників виробничої, фінансової та інвестиційної ефективності, що враховують кінцеві результати реалізації інновацій у кожного з учасників інноваційного процесу та відображають вплив інновацій на виробничу, фінансову й інвестиційну ефективність діяльності підприємства; показників бюджетної ефективності, що враховують фінансові наслідки здійснення інновацій для регіонального і місцевого бюджетів.
6. Вивчення структури та стану фінансових джерел інноваційної діяльності підприємств хімічної промисловості України дозволило визначити альтеративні варіанти фінансування, якими є довгострокове кредитування та лізинг. Проведений аналіз свідчить, що фінансовий лізинг є найбільш перспективним фінансовим інструментом і має суттєві переваги перед кредитом.
7. З метою вдосконалення системи кредитування інноваційної діяльності хімічних підприємств подальший розвиток повинна отримати система кредитування без надання державних гарантій.
8. З метою вибору оптимального джерела і прийнятного варіанта фінансування інноваційного проекту розроблений алгоритм, проведені розрахунки вартості залучення цих джерел.
9. Системне розв'язання фінансових проблем інноваційної діяльності, обумовлених загостренням ризикових явищ у сучасному економічному середовищі, обумовило необхідність вдосконалення системи оцінки впливу економічних ризиків на ефективність інноваційного проекту. Розраховано можливі величини зниження ефекту від впровадження інновації у результаті втрат від настання певних видів ризику.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Кравченко О.В. Суть і значення системи фінансових відносин підприємств // Вісник СДАУ. – 1999. – № 2(7). – С. 63-65, 0,2 д.а.
2. Кравченко О.В. Фінансові показники як основа фінансового механізму // Банківська система України: теорія і практика становлення. Зб. наук. пр. Т. 2. – Суми: ВВП "Мрія-1" ЛТД: Ініціатива, 1999. – С. 436-439, 0,2 д.а.
3. Кравченко О.В. Фінансовий механізм управління в сучасних умовах // Вісник УАБС. – 1999. – № 1(6). – С. 17 – 18, 0,2 д.а.
4. Кравченко О.В. Інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. пр. Т. 3. – Суми ВВП "Мрія-1" ЛТД: Ініціатива, 2000. – С. 237-243, 0,5 д.а.

5. Слав'янська Н.Г., Кравченко О.В. Проблеми інноваційної діяльності підприємств хімічної галузі Сумщини // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 80-87, 0,6 д.а., особисто – 0,3 д.а.
6. Кравченко О.В., Слав'янська Н.Г. До питання про інноваційний менеджмент // Финансовый и банковский менеджмент: опыт и проблемы. Тезисы докладов и выступлений на международной научной конференции. – Донецк: ДонНУ, 2000. – С. 106-108, 0,1 д.а., особисто – 0,05 д.а.
7. Кравченко О.В. Механізм регулювання інноваційної діяльності в сучасних умовах // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. Вип. 65. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2000. – С. 94-99, 0,3 д.а.
8. Кравченко О.В. Джерела фінансування інноваційної діяльності // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. Вип. 89. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2001. – С. 59-65, 0,3 д.а.

АНОТАЦІЯ

Кравченко О.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств хімічної промисловості (на прикладі хімічних підприємств Сумської області). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01. – фінанси, грошовий обіг і кредит. – Українська академія банківської справи, Суми, 2001.

Дисертаційне дослідження присвячене аналізу сучасного стану інноваційної діяльності на підприємствах хімічної галузі, а також розробці методичних підходів і практичних рекомендацій щодо активізації інноваційного процесу через підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів.

На основі узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду формування інноваційного процесу поглиблено та конкретизовано визначення категорії "інновація" і визначено її основні функції, обґрунтовано схему взаємодії державних і недержавних органів, установ і фондів щодо фінансового забезпечення інноваційних процесів у сучасних умовах трансформації економіки.

У роботі проведено аналіз фінансового стану підприємств хімічної галузі, вдосконалено систему показників для оцінки економічної ефективності інновацій, а також обґрунтовано доцільність та розроблено механізми фінансування інноваційної діяльності підприємств хімічної промисловості на основі використання фінансового лізингу; розроблено алгоритм вибору найбільш прийнятного джерела фінансування; запропоновано підхід до оцінки впливу економічних ризиків на ефективність інноваційного проекту.

Ключові слова: інновація, фінансування, лізинг, кредитування, фінансовий стан, фінансовий ризик, економічна ефективність.

АННОТАЦИЯ

Кравченко Е.В. Финансовое обеспечение инновационной деятельности предприятий химической промышленности (на примере химических предприятий Сумской области). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.01 – финансы, денежное обращение и кредит. – Украинская академия банковского дела, Сумы, 2001.

Диссертационное исследование посвящено анализу современного состояния инновационной деятельности на предприятиях химической отрасли и разработке методических подходов и практических рекомендаций относительно активизации инновационного процесса через повышение эффективности использования всех видов ресурсов.

Актуальность темы исследования определяется необходимостью выхода экономики Украины из кризисного состояния и экономического подъема, основанного на стратегии инновационного развития приоритетных отраслей экономики. Традиционно к ним относится и химическая отрасль. На сегодня инновационная деятельность на предприятиях химической промышленности характеризуется значительным научно-техническим потенциалом и низкими показателями инновационной активности. Поэтому возникает необходимость поиска научно обоснованных путей и способов оптимизации инновационной деятельности, а это возможно на основании разработки новых механизмов финансирования.

На основе обобщения зарубежного и отечественного опыта формирования инновационного процесса углублено и конкретизировано определение категории "инновация" и определены ее основные функции; приведена классификация видов и типов нововведений. В работе определены основные факторы, которые влияют на состояние инновационной деятельности предприятий. В ходе исследования автором рассмотрены и проанализированы различные показатели оценки экономической эффективности инноваций. Рассмотрена и обоснована схема взаимодействия государственных и негосударственных органов, учреждений и фондов относительно финансового обеспечения инновационных процессов с целью совершенствования системы управления.

В диссертационной работе проанализировано состояние инновационной деятельности на предприятиях химической промышленности Украины и исследованы источники её финансового обеспечения с целью выявления эффективности их использования. В ходе исследования выделены основные направления инновационной деятельности на предприятиях химической отрасли, причины снижения на них инновационной активности, а также выявлены и структурированы главные источники финансирования.

Для уменьшения или устранения негативного влияния экономических рисков на эффективность инновационного проекта обосновано и предложено применение системы оценочных показателей.

В работе предложено использование альтернативных вариантов финансирования инновационной деятельности предприятий химической промышленности: долгосрочное кредитование и лизинг. Проведенная сравнительная оценка и полученные результаты свидетельствуют, что финансовый лизинг является наиболее перспективным финансовым инструментом. С целью совершенствования системы кредитования инновационной деятельности дальнейшее развитие должна получить система кредитования без предоставления государственных гарантий.

Для выбора наиболее приемлемого источника финансирования инновационного проекта в работе предложено использование алгоритма и проведены расчеты стоимости разных источников.

Для повышения эффективности оценки инновационных проектов предложена система показателей, которые отражают конечные результаты реализации, а также соотношение результатов и затрат, обусловленных разработкой, созданием и эксплуатацией нововведений. Использование данной методики позволит выбрать наилучшие варианты инновационных проектов.

Ключевые слова: инновация, финансирование, лизинг, кредитование, финансовое состояние, финансовый риск, экономическая эффективность.

SUMMARY

Kravchenko E.V. – Financial provision of innovations of the chemical enterprises (for instance of the chemical enterprises of Sumy region).- Manuscript.

The dissertation for a candidate of economic science degree in specialty 08.04.01 – finance, money turnover and credit. – Ukrainian Academy of Banking, Sumy, 2001.

The thesis is devoted to the research on the current condition of innovation at the enterprises chemical industry and the development of systematic approach and practical recommendations on the problem of intensification of innovations by enhancing the efficiency of all types of resources.

Through the generalization of foreign and domestic achievements in the subject of the research, the concept of “innovation” was given concrete expression; the main functions of innovation were defined; the outline of interaction between government and not government organizations and funds, concerning financing of innovation activities in the conditions of economical transformation was grounded.

The research includes the assets analysis of the enterprises of the chemical industry; improvements for the system of estimation of effectiveness of innovations; the elaboration of the ways of financing innovation activities using financial lease; the suggestion of the ways to evaluate the influence of financial risks on the outcome of innovations.

Key words: innovation, financing, lease, crediting, financial condition, financial risk, economic effectiveness.

Відповідальний за випуск
кандидат економічних наук, доцент
Н.Г. Слав'янська

Видавництво "Ініціатива"
Засновник: Українська академія банківської справи
Адреса редакції, видавця:
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 56.

Підписано до друку 19.11.2001. Формат 60х90/16. Обл.-вид. арк. 0,9
Ум. друк. арк. 1,4. Гарнітура Times. Тираж 100 пр.

Надруковано на обладнанні Української академії банківської справи
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 56.